

О. Чередниченко, проф.

ПРОБЛЕМИ ЕВОЛЮЦІЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ НОРМИ*У статті розглянуто деякі проблеми стандартизації французької мови на сучасному етапі її розвитку.**Ключові слова: французька мова, еволюція літературної норми.**В статье рассмотрены некоторые проблемы стандартизации французского языка на современном этапе его развития.**Ключевые слова: французский язык, эволюция литературной нормы.**The article is focusing on some problems of the contemporary French standardization.**Key words: French Language, French standardization evolution.*

Досвід регулювання мовних процесів у Франції – країні, яка має давні традиції мовного унормування і де поняття національної ідентичності визначається передусім володінням французькою мовою, становить значний інтерес з погляду сучасної соціолінгвістики. Не є таємницею, що французи докладають великих зусиль для підтримки французької мови (хоча їй ніщо не загрожує) і зміцнення її позицій у світі, вбачаючи у цьому шлях до збереження власної культурної самобутності у глобалізованому світі.

Цій меті служить прийнятий у 1994 р. "Закон про вживання французької мови", відомий під назвою "Закон Тубона" (La Loi Toubon), який, зокрема згідно зі ст.2, забороняє уживання інших мов, окрім французької, в писемній, голосовій або аудіовізуальній рекламі і передбачає за це покарання аж до конфіскації майна (ст.3).

Як бачимо, захист власної мови може передбачати і не зовсім демократичні засоби. Мовну політику Франції, включаючи діяльність з унормування французької мови, можна розглядати як взірць розв'язання мовних проблем в контексті глобалізованого світу.

Питанням розвитку французької мови як соціолінгвістичної сутності, зокрема становленню французької літературної норми, присвячено праці багатьох лінгвістів. Серед них – такі відомі й авторитетні постаті, як Бернар Кемада[5] і Ален Рей[6], які зробили вагомий внесок у розробку проблем унормування французької мови, співіснування кількох нормативних моделей, неології, словникового маркування лексики та її інформатизації.

В Україні з тематики унормування французької мови опубліковано монографію О.С.Клименка[1], яка стала основою його нещодавно захищеної докторської дисертації. Проблематика праць О.С.Клименка видається актуальною, а поставлені автором завдання є важливими, хоч вони і не охоплюють усього розмаїття проблем мовної політики держави, про що буде сказано нижче. У працях українського вченого звернуто увагу на лінгвокультурні особливості нормотвірної діяльності щодо французької мови у Франції і зроблено загалом успішну спробу осмислити національно-культурну модель такої діяльності.

Динаміка французької літературної норми пов'язана з еволюцією ключового лінгвокультурного концепту *bon usage* (правильний ужиток) в національній свідомості французів і за теперішніх умов відбиває етап переходу від академічного "правильного вжитку" як стратифікаційно-субординативної моделі мовного унормування до перспективної більш демократичної норми французької мови.

Системний розгляд нормотворення дозволив виявити основні особливості формування літературної норми французької мови у конкретних національно-історичних умовах її функціонування, що дотепер не було предметом спеціального дослідження у вітчизняній романістиці. До наукового обігу введено ряд нових понять, які збагачують загальнолінгвістичну теорію норми, а саме: "лінгвокультурна модель нормалізації", "нормативно-оцінна компетенція" (аксіологікон), "національно-мовний тип", "нормативний дискурс", "нормема" та ін.

Слушними є положення, які стосуються ролі мовної особистості та її рефлексивної діяльності у процесі фо-

рмування національно-мовного типу як головного чинника збереження літературної норми. З іншого боку, літературна норма успішно впроваджується лише тоді, коли стає частиною національно-мовної свідомості у статусі нормми, тобто відносно сталою нормативно-оцінною характеристикою мовного елемента.

Унормування будь-якої мови неможливе без вироблення аксіологічної норми, яка є продуктом діяльності, спрямованої на пошук еталона. Вона проходить два етапи: попередній опис і оцінка мовних реалізацій, цебто об'єктивної норми, (О.С. Клименко називає його переддискурсним описом) і продукування нормотвірного дискурсу у вигляді текстів про кодифіковану норму. В принципі така схема розвиває і осучаснює запропоновану наприкінці 60-х років ХХ ст. чеським лінгвістом Ф.Данешем ідею тривірневої структури нормотворення, яку знаходимо у його праці "The problems of value judgements in the process of standardization"[4]. Йдеться про: 1) опис мовної системи і природної об'єктивної норми, яка відбиває мовленнєву поведінку членів соціуму; 2) кодифікація (або вироблення рекомендацій); 3) перформанція (або впровадження рекомендацій у суспільну практику). Слушність цієї моделі підтверджено практикою стандартизації різних літературних мов, зокрема чеської, норвезької і фінської.

Треба пристати на ідею про те, що лінгвокультурний концепт *bon usage*, який лежить в основі французької нормативної традиції починаючи від її зародження у ХVІІ ст., не є історично непорушним і стає об'єктом переосмислення за нових умов. Французька літературна норма поступово відходить від ригористичних настанов і еволюціонує у бік демократизації.

На відміну від класичної тріади Е.Косеріу[3] "Система – норма – мовлення", яка піддавалася критиці у науковій літературі за те, що залишала поза нормою значну частину мовлення, О.С. Клименко віддає перевагу п'ятикомпонентній онтологічній структурі національно-мовного типу, яка охоплює найсуттєвіші складові процесу нормалізації. У запропонованій квінтахотомії "система – узус – об'єктивна норма – аксіологічна норма – літературна норма" кінцевим етапом унормування правомірно визначено саме вироблення кодифікованої літературної норми як еталону, який виконує важливу об'єднавчу функцію. Однак цей еталон допускає певне варіювання в своїх межах, яке є органічною властивістю будь-якої літературної мови.

Суперечливість процесу мовного унормування, який визначається взаємодією інтралінгвальних та екстралінгвальних чинників, є цілком реальною. Головна суперечність проходить по лінії "кодифікована літературна норма – узус", під статистичним тиском якого деякі нормативні рекомендації не витримують перевірки часом. З іншого боку, позиції мовознавців-нормативістів в оцінці тих чи тих мовних фактів не завжди збігаються, що знаходить свій відбиток у розбіжностях нормативних приписів, коли різні словники супроводжують одне й те саме явище неоднаковими позначками. Проте подібна ситуація спостерігається не лише в ареалі існування французької літературної мови.

Говорячи про становлення французької літературної норми, слід уникати обмеженості у підходах до проблеми унормування цієї полі- національної/поліетнічної мови. Адже добре відомо, що зовнішня функціональна система, або макросистема, французької мови включає не лише так звану "шестикутну французьку" (le français hexagonal), а й національні варіанти французької мови у Бельгії, Канаді, Швейцарії та інших країнах[2]. Цей факт спонукав французького лінгвіста Бернара Кемаду ще у 70-і роки минулого століття заявити, що нині немає якоїсь однієї привілейованої моделі французької мови і треба говорити про співіснування декількох моделей (читай – норм), які взаємодіють [5, с. 36]. Відтак твердження про неконкурентність щодо запозичених англіцизмів окремих французьких еквівалентів, які пропонує аксіологічна норма, потребують серйозних уточнень. Так, форми fin de semaine, samedi – dimanche справді поки що статистично поступаються запозиченому англіцизму week-end у літературній мові Франції. Проте fin de semaine є домінуючим варіантом норми для французької мови Канади, де він фактично витіснив з ужитку згаданий англіцизм. У тій же канадській французькій утворено еквіваленти англійським словам e-mail (пор. фр. mèle) і fax у вигляді нових слів courriel і télécopie (пор. також télécopier – faxer), які вже стали здобутком і національної норми Франції. З канадської французької запозичено терміни avionnerie, avionneur, з бельгійського варіанта прийшло слово autocariste, а зі швейцарського – термін privatiser. І хто знає, чи не стане завтра африканське французьке слово essencerie заміником уживаних сьогодні у Франції station-service/ station-essence? Все це вимагає ширшого погляду на процес унормування французької мови, аніж той, який відзначаємо у монографії О.С.Клименка.

Можна погодитися з тим, що за умов демократизації літературної мови зменшується дієвість рекомендацій і приписів нормативістів, але це стосується не лише французької мови. Натомість, важко сприймається кваліфікація "ретроспективно-націоналістична модель нового захисту французької мови" (за О.С. Клименком) для характеристики спроб захистити французьку мову від надмірних іншомовних впливів. Принаймні варто

залишити можливість такої кваліфікації самим французам. На мою думку, немає нічого поганого у вживанні власного еквівалента там, де ним можна замінити чужоземне слово (напр., lobby "лобі" /groupe de pression тощо). Кожна мовна спільнота, не бажаючи розчинитися у глобальному просторі під тиском інших мов і культур, очевидно, має право на захист власної мови, і тут досвід французів міг би прислужитися нам українцям.

Безперечно цікавою є теза про чотири типи нормативної оцінки системних одиниць: перспективно нормативний, синхронно нормативний, але перспективно небажаний, синхронно припустимий, але перспективно ненормативний і синхронно ненормативний. Проте існує ризик суб'єктивної оцінки стосовно належності мовних одиниць до певного типу. Так, наприклад, до перспективно ненормативного типу відносять запозичене з англійської слово tour-opérateur, хоча навіть попередній аналіз французького медіадискурсу свідчить про безпідставність такого припущення: англіцизм у новій францизованій формі демонструє стале уживання у рекламі паралельно зі своїм питомим еквівалентом voyageur.

Підсумовуючи, треба зазначити, що французька літературна норма, як і будь-який мовний стандарт, попри всю свою усталеність постійно еволюціонує під впливом не лише мовних, а й соціокультурних чинників. Межа між нормативним і ненормативним є досить умовною і крихкою. Те, що сьогодні не належить до норми, має шанс здобути цей статус за умови широкого вжитку в усному і писемному мовленні.

1. Клименко О.С. Прескриптивна лінгвістика. Французький досвід мовного внормування впродовж XX ст. – Луганськ: Вид-во СЧУ ім. В. Даля, 2009.
2. Череди́ченко О.І. Про мову і переклад. – К.: Либідь, 2007.
3. Coseriu E. Sistema, norma y habla // Acta de la Facultad de humanidades y ciencias. Montevideo, 1952.
4. Daneš F. The problems of value judgements in the process of standardization // Giomate internazionali di sociolinguistica. Roma, 1969.
5. Quemada B. L'évolution du français // Une langue: le français aujourd'hui dans le monde / M. Blancpain, A. Reboullet (eds). Paris, 1976.
6. Rey A. A mots découverts. – Paris, 2003.

Надійшла до редколегії 27.09.11

О. Орличенко, доц.

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ ЛАТИНОАМЕРИКАНСЬКОЇ ТОПОНІМІКИ

У статті увага зосереджена на топонімах Латинської Америки як базових елементах лінгвокультурології, що пояснюється не лише своєрідністю їхніх функцій, загадковістю – у значній кількості випадків – походження та відмінностями їхніх граматичних особливостей від інших класів слів, але й значною інформативністю для вирішення багатьох лінгвістичних проблем.

Ключові слова: Латинська Америка, власне ім'я, топонім, назва, компонент, монолексемні та полілексемні одиниці.

В статті увага зосереджена на топонімах Латинської Америки як базових елементах лінгвокультурології, що пояснюється не тільки своєобразием їх функцій, загадковістю – в більшому кількості випадків – походження та відмінностями їх граматичних особливостей від інших класів слів, але й значною інформативністю для вирішення багатьох лінгвістичних проблем.

Ключевые слова: Латинская Америка, имя собственное, топоним, название, компонент, монолексемные и полилексемные единицы.

In this article the attention is concentrated in Latin America toponyms as linguoculture base elements that is explained not only by their functions singularity, their mysterious origins (in large quantity of cases) and their grammatical distinction from other classes of words, but also by considerable informativity for many linguistic problems decision.

Keywords: Latin America, proper name, toponym, appellation, component, monolexical and polilexical units.

Актуальність та наукова новизна роботи полягає в тому, що бурхливість політичних змін та наступальний рух процесу глобалізації, генерує потребу звертатися до культурної спадщини попередніх поколінь, одним з яскравих проявів якої є топоніми. В свою чергу топоніміка того або іншого регіону є в цьому ракурсі ідеальним об'єктом дослідження для цілого ряду наукових дисциплін, зокрема лінгвокультурології.

Специфіка топонімів Латинської Америки, проаналізована на основі літературних творів письменників вказаного ареалу, стала предметом лінгвістичного аналізу, а об'єктом – конкретні одиниці, що демонструють глибокий і тісний зв'язок мови і культури.

Матеріал статті – приклади з довільно обраних прозових творів сучасних латиноамериканських письменників або їхніх біографій [див. позицію 1 в списку емпіричних джерел до статті].